

РЕЦЕНЗІЯ

на монографію Ніколаєва І. Є. «Комуністичне єдиновладдя в УСРР в 1920-х рр. : Історико-правовий аспект». – Миколаїв : ФОП «Швець», 2013. – 436 с.

На сучасному етапі, в умовах утвердження багатопартійної системи та ідеологічного плюралізму слід враховувати історичний досвід при будівництві нової політичної системи. Тема монографії І. Є. Ніколаєва підкреслює важливість звернення до уроків власної історії, зокрема періоду існування й зникнення вітчизняної багатопартійності в 1920-х роках.

Актуальний характер дослідження визначається тим, що розвиток конституційного процесу в Україні передбачає вирішення комплексу проблем пов'язаних із забезпеченням конституційного принципу політичного різноманіття й створення умов для повноцінної реалізації політичних прав громадян, актуалізує перед дослідниками цілий комплекс наукових напрямків. Зокрема, очевидну актуальність набувають питання дослідження історії формування однопартійної системи в радянській Україні, що супроводжувалось придушенням будь-яких форм опозиційності, у тому числі відносно партій, які знаходились на соціалістичній платформі. Сьогодні, коли в Україні існує велика кількість політичних партій, громадсько-політичних організацій та рухів, вивчення й переосмислення цих процесів дозволить забезпечити гарантії свободи слова, реалізації прав громадян на повноцінну участь у суспільно-політичному житті шляхом делегування представницької функції політичним партіям та організаціям. Все це надає особливу актуальність досліджуваній тематиці.

Рецензована праця відзначається структурною багатогранністю, що сприяє глибокому розкриттю обраної теми. Автором чітко і конкретно визначені предмет і об'єкт дослідження, його хронологічні та територіальні рамки, що надає монографії рис цілісності і завершеності. Цьому сприяє і ґрунтовна історіографічно-джерельна база дослідження: науковцем використана як вітчизняна, так і зарубіжна

література, архівні матеріали, періодичні видання.

Побудована за проблемно-хронологічним принципом структура роботи відображає проблематику генезису раннього тоталітаризму 1920-х років у суспільно-політичній, правовій та ідеологічній сферах.

У вступі автор аналізує основні питання, хронологічні рамки, предмет та об'єкт дослідження, підкреслює його актуальність.

Розглядаючи проблематику законодавчого забезпечення інституту боротьби офіційної влади з альтернативними політичними силами УСРР в 1920-х роках, автор справедливо зауважує, що не зважаючи на демократичний потенціал НЕПу, правляча більшовицька сила, використовуючи органи НК-ДПУ-ОДПУ, застосувала весь арсенал засобів для боротьби з опозиційними партіями. В цей період головне завдання офіційної влади полягало в закладенні фундаменту та подальшій розбудові тоталітарного суспільства, знайшовши своє законодавчо-правове відображення в Конституціях УСРР і СРСР 1919, 1924 і 1929 років. Практичне втілення конституційних норм забезпечувалось численними законодавчими актами, рішеннями, директивами, циркулярними розпорядженнями органів партійно-державної влади і силових структур.

Окремі розділи присвячені державній протидії процесу інституціоналізації соціалістичних, національно-комуністичних, національних партій УСРР та особливостям політико-правової практики знищення загальноросійських партій.

Аналізуючи встановлення монополії більшовицької партії в системі функціонування громадсько-політичних об'єднань, дослідник приходиться до висновку, що створена в 1920-ті роки система взаємовідносин держави та громадських організацій базувалася на повній підлеглості їх до існуючої політичної доктри-

---

ни та державному апарату. Політика підпорядкування суспільної сфери більшовицькій владі проводилася з метою посилення впливу на громадськість та контролю за поведінкою навіть окремих її членів. Внаслідок чого нівелювався головний принцип функціонування недержавних об'єднань – демократичність та самостійність.

Правова залежність громадських організацій визначалась виключно дозвільним порядком створення та діяльності. В силу чого в УСРР суспільні товариства перетворились на частину радянської політичної системи, граючи роль допоміжного механізму реалізації ідеолого-мобілізаційних заходів держави. Залучення широких верств населення до активної громадської роботи створювало ілюзію політичного плюралізму, надійно зміцнювало монопартійну систему. Джерелом нормотворчої активності державного апарату стосовно громадських організацій виступали ненормативні за своєю суттю, резолютивні документи центральних партійних органів. Партійний апарат здійснював кадрову політику щодо державних органів та громадських організацій, видаючи законодавчі акти. Тим самим режим здійснював контроль за громадськими об'єднаннями, залучаючи їх представників до формування апарату та механізму діяльності радянської держави.

У рецензованій монографії проаналізовано великий фактичний матеріал, висвітлено складні історико-правові питання генезису

радянської тоталітарної системи, спрямованої на встановлення комуністичного єдиновладдя. З огляду на це, а також на незаперечну актуальність тогочасних проблем для сьогодення, дещо конкретнішими мали б бути й головні висновки дослідження. В підрозділах 2. 3 та 5. 1. автор захоплюється оприлюдненням джерельної бази, внаслідок чого страждає аналітичне наповнення книги. Автору слід ширше використовувати матеріали Державних архівів Київської та Харківської областей. Уточнення потребують і цифрові дані. Звертаючись в підрозділі 2. 2. до аналізу законодавчо-правового забезпечення ліквідаційної політики більшовицької влади проти альтернативних політичних сил, автор робить спробу (с. 104-106) порівняння українського радянського законодавства з англо-американською та євро-континентальною правовими системами. Втім, зміст роботи значно виграв, якби питання порівняльного аналізу трансформації партійно-політичних систем УСРР та країн Європи розглядалось окремим розділом.

Однак, незважаючи на викладені вище критичні зауваження, дослідження І. Ніколаєва вирізняється високим фаховим рівнем, збагатило вітчизняну історичну науку на ще одну актуальну і цікаву працю, що сприятиме активізації зусиль дослідників щодо комплексного вивчення проблемних питань української історії.

*Доктор історичних наук, професор,
Заслужений діяч науки і техніки України
дійсний член УАІН, лауреат премії імені М. М. Аркаса
В. П. Шкварець*